

UDK 811.163.4\*255(497.16)

Izvorni naučni rad

**Deja PILETIĆ (Podgorica)**

Univerzitet Crne Gore

Filološki fakultet – Nikšić

dejap@ucg.ac.me

## **ANALIZA LEKSIČKOG NIVOA PREVODA DIPLOMA I POTVRDA O STEČENOM OBRAZOVANJU SA ITALIJANSKOG NA CRNOGORSKI JEZIK**

U radu se iznose rezultati kvalitativne analize leksičkog nivoa paralelnog korpusa diploma i uvjerenja o stečenom obrazovanju, sačinjenog od italijanskih dokumenata i njihovog ovjerenog prevoda na crnogorski jezik. Rezultati rada su upotrebljivi kako u prevodilačkoj, tako i u nastavnoj praksi, a služe i kao potvrda neophodnosti poznavanja vanjezičkih elemenata kao preduslova za ostvarivanje ispravnog prevoda, ali i kao potvrda neophodnosti postojanja pravilnika koji bi detaljnije i preciznije definisao postupak pismenog sudskog prevođenja u Crnoj Gori.

Ključne riječi: *jezik prava, pravni tekst, sudsko prevođenje, diplome, crnogorski, italijanski, lažni parovi*

### **1. Uvod**

Budući da ovaj rad, najšire gledano, spada u domen proučavanja jezika prava s jedne i sudskog prevođenja s druge strane, u njegovom uvodnom dijelu nastojaćemo da bliže definišemo ta dva ključna pojma.

Jezik prava spada u posebnu vrstu sektorskih ili stručnih jezika. Kako objašnjava Maria Laura Pierucci (2009: 161), riječ je o varijetetu običnog jezika koji se koristi kada „pravo govori“ ili kada se „o pravu govori“, a karakterišu ga poseban izbor leksike i morfosintakse tipičan za različite proizvode pravnog teksta.<sup>1</sup> U definisanju jezika prava, Giuliana Garzone (2007:

---

<sup>1</sup> „[C]on l'espressione 'lingua del diritto' si intende quella varietà della *lingua comune* (o *linguaggio ordinario*) che viene utilizzata nei „discorsi *del* diritto“ e nei „discorsi *sul* diritto“ e si caratterizza per specifiche scelte lessicali e morfosintattiche che contraddistinguono i vari prodotti della testualità giuridica“ (M. L. Pierucci 2009: 161).

196–197) napominje da različite vrste pravnih tekstova, pored specifičnosti u leksici i morfosintaksi, odlikuju i specifičnosti u semantičko-pragmatičkim aspektima i tekstualnoj organizaciji, kao i različiti stepen stručnosti i funkcije koju tekst ima u vanjezičkom kontekstu. Prema funkciji, pravne tekstove autorka dalje dijeli u dvije makrokategorije – tekstove sa pravnom vrijednošću ili dejstvom (ugovori, presude, zakonski tekstovi i sl.) i tekstove sa informativnom vrijednošću (naučni ili stručni članci u kojima se diskutuje o nekom pravnom problemu i sl.). Sličnu podjelu daje i Susan Šarčević (2006: 26), razlikujući pravne tekstove sa preskriptivnom od onih sa deskriptivnom funkcijom. Vrstama pravnih tekstova bavi se i Bice Mortara Garavelli (2001: 26–34), koja nudi njihovu nešto precizniju klasifikaciju dijeli ih na normativne, aplikativne (tekstove koji predstavljaju proizvod primjene normativnih pravnih tekstova) i interpretativne, napominjući da ova podjela ni u kom slučaju ne smije da se shvati kao kruta ili konačna. Nju dalje razrađuje Stefania Cavagnoli (2009: 163) dijeleći svaku od gore navedenih kategorija na potkategorije, pri čemu u normativne tekstove ubraja zakone, zakonske akte, pravilnike, internacionalne i nadnacionalne propise, ugovore, upravne akte; u aplikativne ubraja parnične i pretparničke akte, žalbe, presude, dok pod interpretativne svrstava udžbenike, priručnike, monografije, zbornike sa naučnih skupova, pripremne zakonske tekstove, članke u naučnim časopisima, eseje, tumačenja, komentare.

Budući da nastaju kao proizvod primjene normativnih pravnih tekstova, različite potvrde o stečenom stepenu obrazovanja, koje predstavljaju predmet ovog rada, možemo svrstati u aplikativne pravne tekstove. Riječ je, naime, o dokumentima koji imaju pravno dejstvo – služe kao dokaz činjenica koje se u njima iznose i u skladu sa tim proizvode određene pravne efekte u kulturi primjenom čijih zakona su nastali. Često se dešava da navedena dokumenta, iz različitih razloga, treba da posluže i kao dokaz činjenica u kulturi koja se služi drugim jezikom. U tom slučaju zahtijeva se njihov „ovjereni prevod“, tj. sudski prevod čiju „vjernost“ originalu svojim potpisom i pečatom garantuje sudski prevodilac. Pitanje vjernosti, međutim, mnogo je kompleksnije nego što se u prvi mah čini. Njime su se bavile različite teorije prevođenja, kao jednim od ključnih problema nauke o prevođenju ili traduktologije. Zajednički zaključak savremenih teorija prevođenja jeste da se poimanje vjernosti, tj. ekvivalentnosti izvornog i ciljnog teksta mijenja u zavisnosti od vrste prevođenja, vrste teksta koji se prevodi i od svrhe prevodilačkog procesa.

Pismeno sudsko prevođenje, spada u poseban vid stručnog prevođenja<sup>2</sup>. Ono podrazumijeva prevođenje, prije svega, aplikativnih pravnih teksto-

<sup>2</sup> O specifičnostima sudskog prevođenja i posebnim kompetencijama kojima sudski prevodilac mora vladati da bi mogao obavljati ovu vrstu prevodilačke djelatnosti svjedoči i činjenica da se u pojedinim državama, a među njima je i Crna Gora, podrazumijeva posjedovanje

va većeg ili manjeg stepena stručnosti, a ciljni tekst kao ishod prevodilačkog procesa, izaziva određene posljedice u ciljnoj kulturi – u konkretnom slučaju prevođenja univerzitetskih diploma i uvjerenja, pruža dokaz i detaljne informacije o stečenom stepenu obrazovanja i stručnim kvalifikacijama na osnovu kojih se dalje odlučuje o mogućnostima zaposlenja ili nastavku školovanja u određenoj društvenoj zajednici. Zbog toga je izuzetno važna preciznost u prevođenju, koja, pak, velikim dijelom zavisi od vanjezičkih znanja prevodioca, vezanih konkretno za sistem obrazovanja u izvornoj i ciljnoj kulturi, ali i od njegove prevodilačke kompetencije – vladanja odgovarajućim prevodilačkim strategijama kojima prevazilazi prevodilačke probleme nastale prije svega usljed nepoklapanja izvorne i ciljne kulture u datom segmentu i kojima postiže propisanu vjernost originalu. Naglašavamo – propisanu – iz razloga što u pojedinim sredinama postoje posebni pravilnici u pogledu pismenog sudskog prevođenja kojih se sudski prevodioci moraju pridržavati. U tom smislu Antony Pym (1992: 174) navodi takoreći ekstremni primjer Španije, gdje, u skladu sa strogim pravilima sudskog prevođenja, prevodioci veoma često toliko doslovno prenose izvorni tekst, da prevod ponekad bude gotovo nerazumljiv<sup>3</sup>.

U svakom slučaju, nepostojanje bilo kakvog pravilnika koji bi davao smjernice, kako tehničke (izgled prevoda, njegova formalna podudarnost sa izvornikom i sl.), tako i prevodilačke prirode (u smislu opštih strategija u prevođenju određenih vrsta pravnih tekstova), u specifičnom i zahtjevnom procesu kao što je sudsko prevođenje, donosi rizik nastanka neadekvatnih prevoda, a svakako ne doprinosi postizanju precizne i ujednačene terminologije koja bi trebalo da karakteriše sve sudske prevode određene vrste tekstova, bez obzira na to koji ih prevodilac potpisuje. Upravo takav je slučaj sa Crnom Gorom, gdje ne postoji organizovana obuka za sudske prevodioce, a postupak sudskog prevođenja u potpunosti je prepušten intuiciji svakog prevodioca ponaosob.

## 2. Cilj rada i metodologija

---

posebne licence za sudsko prevođenje. Ona se dobija ispitnom provjerom poznavanja pravne terminologije oba jezika, kao i poznavanja Ustava i organizacije sudske vlasti.

<sup>3</sup> „The Spanish translation of legal documents, for example, is traditionally literalist to the point of illegibility. A group of teachers from the Granada Translation School have nevertheless begun arguing for explanatory expansion and addition as legitimate strategies in such cases. Their innovations might be criticised as an imposition of English criteria on Spanish tradition. But from the perspective of translation as intercultural communication, their attempt to change conventions is surely laudable. It should moreover be noted that this change has necessarily come from within the profession itself, since the government exam for sworn translators still recommends basic literalism.“

U radu se bavimo kvalitativnom analizom leksičkog nivoa prevoda diploma i uvjerenja o studijama budući da se upravo na tom nivou ogledaju specifičnosti ove vrste pravnog teksta, koju, s druge strane, karakteriše prilično jednostavna sintaksička struktura i morfosintaksičke osobine tipične za stručne jezike uopšte.

Cilj nam je da utvrdimo kojim se prevodilačkim strategijama koriste prevodioci u prevodenju kulturno i sektorski specifičnih termina, te koliko se u praksi vodi računa o „nevidljivosti prevodioca“, tj. o prirodnosti jezika ciljnog teksta, što se, kada je u pitanju leksički nivo, posebno odnosi na (ne) upotrebu ustaljenih kolokacija koje karakterišu istu vrstu teksta na ciljnom jeziku. Posebnu pažnju posvetićemo lažnim parovima, koji predstavljaju najveću zamku u prevodenju svih vrsta tekstova, pa tako i ovih.

Svrha istraživanja je da se doprinese ustaljivanju najadekvatnijih prevodilačkih ekvivalenata, kako bi se postigao što bolji kvalitet i što veća preciznost prevoda ove vrste dokumenata sa italijanskog na crnogorski jezik i izbjegle prevodilačke greške, te da se, na jednom širem planu, skrene pažnja na neophodnost institucionalnog definisanja prevodilačkih strategija ove specifične vrste pismenog stručnog prevodenja.

Istraživanje je sprovedeno na paralelnom korpusu koji obuhvata ukupno 60 dokumenata na italijanskom jeziku (diplome (sa ili bez dodatka uz diplomu), uvjerenja o položenim ispitima/ studijama/ stepenu obrazovanja) i njihove prevode na crnogorski, s potpisom i pečatom prevodilaca licenciranih za sudsko prevodenje od strane Ministarstva pravde Crne Gore.

Pristup evaluaciji prevoda usklađen je sa pristupom prevodenju stručnih tekstova koji predlaže Federica Scarpa (2001).

U evaluaciji prevodilačkih rješenja koristimo se kriterijumima zasnovanim na rezultatima ranijeg istraživanja sprovedenog na uporednom korpusu italijanskih i crnogorskih diploma, a koje je, između ostalog, imalo za cilj utvrđivanje prevodnih ekvivalenata na leksičkom, ortografskom, sintaksičkom i morfosintaksičkom nivou. Rezultati tog istraživanja dijelom su objavljeni u radu „I dottori del triennio – dottori triennali: le sfide della traduzione giuridica in Montenegro“ (Piletić 2018). Kako bismo što bolje objedinili teoriju i praksu, u analizi prevoda oslanjamo se i na smjernice sadržane u „Priručniku za prevodenje pravnih i drugih akata u procesu evropskih integracija“<sup>4</sup> koji je izdala Vlada Crne Gore (u daljem tekstu *Priručnik*), kao i na savjete koje Udruženje prevodilaca Italije (AITI) daje kandidatima za polaganje ispita za prijem u Udruženje. Savjeti su sadržani u dokumentu „Va-

<sup>4</sup> *Priručnik za prevodenje pravnih i drugih akata u procesu evropskih integracija*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Podgorica, 2012.

demecum per i candidati alla prova di idoneità per traduttori“<sup>5</sup> (u daljem tekstu *Vademekum*), pretežno su tehničke prirode, a nastali su na osnovu najučestalijih grešaka uočenih na korpusu prevodilačkih ispitnih zadataka izrađenih od strane prevodilaca sa različitim brojem godina iskustva.

### 3. Pristup prevođenju i kriterijumi za evaluaciju leksičkog nivoa prevoda

Kao i svaka druga vrsta prevođenja i sudsko prevođenje zavisi od specifičnih faktora koji se nalaze unutar i izvan teksta koji se prevodi, tj. od karakteristika samog teksta, kao i od konkretnih pragmatičkih faktora koji čine kontekst prevodilačkog procesa (Eva Wiesmann 2011: 1). Iz tog razloga, prije nego što se započne sa prevođenjem, neophodno je načiniti niz koraka koji vode ka odabiru određene prevodilačke strategije. Federica Scarpa (2001: 88) predlaže sljedeće:

1. Utvrditi tip izvornog teksta (IT);
2. Utvrditi karakteristike iste vrste teksta u ciljnom jeziku (CJ);
3. Utvrditi ko su korisnici prevoda, tj. ciljnog teksta (CT);
4. Utvrditi koji se tip prevoda želi ostvariti i to u skladu sa: a) stepenom zavisnosti između IT i CT; b) upotrebom prevoda.

Navedeni pristup je neophodno sprovesti i prilikom evaluacije prevoda, kako bi se utvrdili osnovni kriterijumi koje bi ciljni tekst morao da zadovolji. Primijenjeno na naš konkretan slučaj, možemo zaključiti sljedeće:

1. Izvorni tekst spada u aplikativne pravne tekstove. U izvornoj kulturi on ima pravno dejstvo, dok u ciljnoj ima prevashodno informativnu vrijednost, koja, međutim, ima presudan značaj: na osnovu prevoda odlučuje se dalje o priznavanju stečenih zvanja i izdavanju ekvivalentnih javnih isprava u ciljnoj kulturi.

2. Tekstovi iste vrste u ciljnoj kulturi su analizirani i utvrđene su njihove leksičke odlike, te ustanovljen izvjestan broj prevodnih ekvivalenata.<sup>6</sup>

3. Korisnik ciljnog teksta je Ministarstvo prosvjete Crne Gore, koje na osnovu njega odlučuje o priznavanju datog stepena obrazovanja.

4. Imajući u vidu upotrebu prevoda u ciljnoj kulturi, kao i činjenicu da izvorni i ciljni tekst imaju istu funkciju, ali ne i isto pravno dejstvo, osnovni cilj prevođenja treba da bude pronalaženje odgovarajućih prevodnih ekvivalenata ili prevodnih rješenja za stečena zvanja, kvalifikacije i postignuti uspjeh, što ponekad iziskuje prevodiočeva objašnjenja ili napomene.

<sup>5</sup> [www.aiti.org/.../vademecum\\_candidati\\_prova\\_idoneita\\_traduttori](http://www.aiti.org/.../vademecum_candidati_prova_idoneita_traduttori)

<sup>6</sup> V. Piletić 2018.

Osim toga, treba zadržati istu formalnu strukturu izvornog teksta, tj. raspored informacija prezentovanih u njemu. Međutim, kako bi se obezbijedilo da ciljni tekst bude jasan i u duhu ciljnog jezika, u prevodu treba koristiti funkcionalno ekvivalentnu jezičku strukturu, kao i registar karakterističan za datu vrstu teksta u ciljnoj kulturi. Ove prevodilačke strategije u skladu su sa uputstvima datim u Vademekumu<sup>7</sup>, kao i sa smjernicama sadržanim u Priručniku.<sup>8</sup>

#### 4. Evaluacija leksičkog nivoa prevoda – rezultati

Kada se uporedi leksički nivo diploma i uvjerenja pisanih na italijanskom i crnogorskom jeziku, i na jednom i na drugom korpusu uočavaju se neke od tipičnih osobina leksike pravnog registra o kojima govore Bice Mortara Garavelli (2001: 10–19), Fabrizio Megale (2008: 74–75) i Eva Wiesmann (2011: 2). Tako, primjećujemo prisustvo takozvanih „semantičkih redefinicija“<sup>9</sup>, tj. specijalističke upotrebe leksike običnog jezika (*corso, indirizzo...* – kurs, smjer...), kao i prisustvo „kolateralnih tehnicizama“, tj. stereotipnih izraza i kolokacija koji nijesu svojstvo samo pravnog već i birokratsko-administrativnog stila, a ne koriste se radi postizanja preciznosti, već više radi svog „stručnog prizvuka“. Osim toga, primjetno je i očekivano prisustvo opšte pravne terminologije (*articolo, comma, decreto, legge, legislativo, ordinamento, vigente...* – član, stav, uredba/ukaz, zakon, zakonski, propisi, važeći/na snazi...), kao i „specifičnih tehnicizama“<sup>10</sup>, tj. termina koji pripadaju akademskom kontekstu i koji velikim dijelom vode zajedničko porijeklo iz latinskog ili grčkog jezika, što često utiče na stvaranje lažnih parova u prevodenju (*laurea, diploma, tesi, curricolo, anno accademico...* – diploma, teza, disertacija, kurikulum (nastavni plan), akademska/školska godina...). Uočena

<sup>7</sup> „Birajte odgovarajući registar (jezik, nivo formalnosti) u skladu sa vrstom teksta. Budite dosljedni u stilu i u terminologiji. Nemojte dodavati objašnjenja ili napomene osim ako nijesu neophodne kako bi se ciljnom čitaocu omogućilo da u potpunosti shvati poruku. Ne mijenjajte formu izvornog teksta (masna slova, podvučena mjesta, stavke s oznakama i sl.) i nemojte dodavati oznake za nove odjeljke“ – prevod autorke članka.  
„Vademecum per i candidati alla prova di idoneità per traduttori“ [www.aiti.org/.../vademecum\\_candidati\\_prova\\_idoneita\\_traduttori.p](http://www.aiti.org/.../vademecum_candidati_prova_idoneita_traduttori.p)

<sup>8</sup> „Prevodioci imaju obavezu da naprave „vjeran“ prevod, ali ne prenoseći svaku riječ izvornog teksta i preslikavajući njegovu sintaksu, tj. stvarajući prevod koji će biti u potpunosti orijentisan ka jeziku izvoru. [...] Neophodno je, zatim, da prevodilac u potpunosti razumije normu napisanu na jeziku izvoru, ali i da ne bude opterećen njenom formom, već da njeno značenje prenese na jezik cilj u formi koja se u jeziku cilju koristi.“

*Priručnik za prevodenje pravnih i drugih akata u procesu evropskih integracija*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Podgorica, 2012, str. 4, 5.

<sup>9</sup> Prevod je autorke teksta. Italijanski termin glasi *ridefinizione semantica*.

<sup>10</sup> V. Megale (2008: 74).

je i upotreba skraćenica, kao i posuđenica iz engleskog jezika. O tome ćemo govoriti u poglavljima koja slijede.

#### 4.1. Lažni parovi

Iako se pod lažnim parovima najčešće podrazumijevaju dvije riječi dva različita jezika, koje imaju isti ili slični oblik, a sasvim različito značenje, Vladimir Ivir (1984: 106) daje detaljnije pojašnjenje i klasifikaciju ovog jezičkog fenomena. On, naime, lažne parove definiše kao „parov[e] jezičnih (ne samo leksičkih) jedinica u dva razna jezika koje imaju nešto zajedničkog, ali nisu u svemu jednake“, pojašnjavajući da se problem stvaranja lažnih parova na leksičkom nivou naročito ispoljava u prevođenju na strani jezik, ali se, iako u prilično manjoj mjeri, srijeće i u prevodima na maternji. Razlozi njihovog nastanka najčešće su vezani za zajedničko porijeklo, direktno ili indirektno posuđivanje.

Na leksičkom nivou Vladimir Ivir (1984: 108–122) razlikuje lažne parove s jednakim značenjima; lažne parove sa sasvim različitim značenjima; lažne parove sa djelimičnim poklapanjem u značenju i izmišljene parove.

Na našem korpusu najprimjetnije je prisustvo lažnih parova sa jednakim značenjem, a nailazimo i na parove sa djelimičnim poklapanjem u značenju.

Lažne parove sa jednakim značenjem čine riječi dva različita jezika koje imaju sličan oblik i isto značenje, ali ne i istu upotrebnu vrijednost i kolokacijski potencijal, tj. mogućnost kombinovanja sa drugim riječima i stvaranje manje ili više čvrstih leksičkih sklopova (Ivir 1984: 108). Ova vrsta lažnih parova najčešće ne utiče na razumijevanje ciljnog teksta, ali se negativno odražava na njegovu „pitkost“ jer doslovno prenesene kolokacije izvornog jezika nijesu u duhu jezika cilja, što se vidi iz primjera prikazanih u Tabeli 1.

| <i>Certificato</i> – certifikat   | <i>Certificato</i> di studi             | <i>Certifikat</i> o studijama  | <i>Uvjerjenje/Potvrda</i> o studijama      |
|-----------------------------------|-----------------------------------------|--------------------------------|--------------------------------------------|
| <i>Direttore</i> – direktor       | <i>Direttore</i> del dipartimento       | Direktor odsjeka               | <i>Šef/rukovodilac</i> Studijskog programa |
| <i>Finale</i> – finalni           | <i>Votazione finale</i>                 | <i>Finalna</i> ocjena          | <i>Konačna</i> ocjena                      |
| <i>Funzionario</i> – funkcioner   | <i>Funzionario</i> incaricato           | Ovlašćeni <i>funkcioner</i>    | Ovlašćeni <i>službenik</i>                 |
| <i>Settore</i> – sektor           | <i>Settore</i> scientifico disciplinare | Naučni <i>sektor</i>           | Naučna <i>oblast</i>                       |
| <i>Segreteria</i> – sekreterijat  | <i>Segreteria</i> studenti              | Studentski <i>sekreterijat</i> | Studentska <i>služba</i>                   |
| <i>Legislativo</i> – legislativni | <i>Decreto legislativo</i>              | <i>Legislativni</i> dekret     | <i>Zakonodavni</i> dekret                  |
| <i>Tesi</i> – teza                | <i>Tesi</i> di laurea                   | Diplomska <i>teza</i>          | Diplomski <i>rad</i>                       |
| <i>Titolo</i> – titula            | <i>Titolo</i> di studio acquisito       | Stečena <i>titula</i>          | Stečeno <i>zvanje/stepen obrazovanja</i>   |
|                                   | <i>Titolo</i> accademico                | Akademski <i>titula</i>        | Akademski <i>naziv</i>                     |

Tabela 1 – *Lažni parovi sa jednakim značenjem*

Lažni parovi sa djelimičnim poklapanjem značenja, pak, kako Ivir (1984: 111) navodi, rijetko se spominju kao lažni parovi, iako su oni potencijalno daleko opasniji kao izvor prevodilačkih grešaka nego pravi lažni parovi<sup>11</sup>. Ovu činjenicu autor objašnjava psihološkim razlozima koji su, kada je u pitanju pogrešno poistovjećivanje leksičkih jedinica iz dva jezika, znatno jači nego u slučaju lažnih parova sa sasvim različitim značenjem budući da, kako on kaže, ovdje djeluje i pritisak sličnog oblika i zajedničkog dijela značenja. Ova vrsta lažnih parova nerijetko utiče na greške u prevođenju koje narušavaju smisao ciljnog teksta, a nastaju naješće iz nedovoljnog poznavanja kako vanjezičkog konteksta, tako i precizne terminologije jezika cilja. Tipičan

<sup>11</sup> Pravi lažni parovi su, prema Ivirovoj definiciji, parovi riječi istog ili sličnog oblika ali sasvim različitog značenja. Ilustracije radi, na primjeru italijanskog i crnogorskog jezika, to bi bio leksički par *comma* – „koma“ zato što u italijanskom pravnom registru *comma* znači „stav“, dok u crnogorskom jeziku ima značenje interpunkcijskog znaka „zarez“. Poriijeklo riječi je isto – grčka riječ *κόμμα* u značenju fragment, odsječak, što se i prepoznaje u osnovama značenja ove dvije riječi koje, ipak, označavaju različite pojmove u dva različita jezika.

slučaj jeste prevođenje titula i zvanja, koje, iako imaju isto jezičko porijeklo (najčešće latinsko ili grčko) nemaju isto značenje u svim kontekstima. Kada je u pitanju naš istraživački uzorak, ovu pojavu možemo ilustrovati prevodima italijanske imenice *dottore/dottoressa*. Samom zvanju *dottore/dottoressa* u crnogorskom jeziku odgovara nivo svršenog studenta osnovnih studija, pa je odgovarajući ekvivalent u crnogorskom jeziku ili „diplomirani student“ ili „bačelor“, a ne „doktor“. Osim toga, titula „dott./dott.ssa“ veoma često stoji uz ime i prezime osobe kojoj se izdaje uvjerenje ili potvrda o završenim studijama i u tom slučaju ispravno je prevesti kao „gđin/gđa“ ili, još bolje, izostaviti u prevodu jer je takvo rješenje najviše u duhu istog registra u crnogorskom jeziku, a ni u kom slučaju ne prevoditi sa „dr“, osim ako nije riječ o svršenom studentu medicine ili stomatologije. Dalje, italijansko *dottore magistrale* odgovara zvanju „magistar“ ili „master“ u crnogorskom sistemu obrazovanja, a jedino sintagmem *dottore di ricerca* (skraćeno *dott. ric. ili Ph.D*) odgovara našem zvanju „doktor (nauka)“ – skraćeno „dr“. Slično je i sa titulom *prof./prof.ssa* koja u kontekstu crnogorskih univerzitetskih diploma ima značenje „prof. dr“ a ne samo „prof.“, kao što često nalazimo na našem istraživačkom uzorku, pa je tako treba i prevesti. Takođe, uz titulu profesora, u crnogorskom jeziku nije uobičajeno dodavanje i titule inženjera, pa italijansko *prof. (dott.) ing.* ne treba prevoditi „prof. dr ing.“, već samo „prof. dr“. Vrstu lažnih parova, koji uključuju apelative tipične za akademski kontekst, ilustruju i primjeri poput *il docente* – „docent“, gdje pravi ekvivalent za imenicu *docente* u crnogorskom jeziku jeste „predavač“, „profesor“, dok se „docent“ upotrebljava samo u kontekstu akademskih zvanja, što približno odgovara italijanskom *ricercatore/-trice*, jer potpunog ekvivalenta nema. Zatim, *diplomato* – diplomac, kada imenica *diplomato* označava osobu sa srednjom stručnom spremom, pa u tom slučaju „diplomac“ predstavlja njen lažni par u crnogorskom jeziku; ili *laureato* – laureat, gdje *laureato* znači „diplomirani student“, a ne laureat, tj. dobitnik neke prestižne nagrade na polju nauke ili umjetnosti. I u oblasti srednjoškolskog obrazovanja nailazimo na lažne parove poput *istituto tecnico* – tehnički institut, umjesto: „srednja stručna škola“. Pažnju treba obratiti i na imenicu *licenza (media)* kada ona ima značenje „svjedočanstvo (o završenoj nižoj srednjoj školi)“, a ne „licenca“.

#### 4.2. Doslovni prevodi

Kao što smo ranije zaključili, najvažniji segmenti prevoda o kojima je ovdje riječ jesu akademski nazivi i nivoi postignutih kvalifikacija i uspjeha, koji se moraju adekvatno prenijeti iz izvornog u ciljni jezik tj. iz izvorne u ciljnu kulturu. Budući da se italijanski i crnogorski obrazovni sistem ne

poklapaju u potpunosti, prevodilac mora biti upoznat sa jednim i sa drugim, kako bi izbjegao greške u prevodu, odnosno pronašao adekvatna prevodilačka rješenja.

Analizirajući istraživački uzorak, primjećujemo glavne strategije kojih se prevodioci pridržavaju: 1. upotreba ekvivalenata ukoliko ih ima; 2. doslovan prevod ukoliko ekvivalenti ne postoje, uz, veoma rijetko, objašnjenje u fusnoti ukoliko je od izdavanja konkretne diplome ili uvjerenja došlo do izmjena u sistemu obrazovanja, što se odražava i na vrijednost određenih zvanja.

Doslovan prevod, iako poželjan u prenošenju naziva studijskih programa i stručnih smjerova koji najčešće nemaju potpune ekvivalente u jeziku cilju, u nekim slučajevima može da uzrokuje greške u prevodenju. Uzmimo za primjer prevod sintagmema *Scuola media* – „srednja škola“ (umjesto „niža srednja škola“ što, pored prevoda „osnovna škola“, na našem istraživačkom uzorku nalazimo kao jedno od mogućih rješenja, uz neophodno pojašnjenje prevodioca u fusnoti<sup>12</sup>). Takođe, neadekvatan je i doslovni prevod sintagmema *scuola superiore* kao „viša“ umjesto „srednja škola“, dok *istruzione superiore*, u nekim kontekstima, može značiti „visokoškolsko obrazovanje“. Slično je i sa pogrešnim prevodima sintagmema *Laurea specialistica* ili *Corso di Laurea Specialistica* kao „specijalistička diploma“ i „specijalističke studije“ umjesto kao „diploma magistra/master“, odnosno „magistarske/master studije“, što jeste nivo koji im kod nas odgovara, dok specijalističke studije, prema donedavno važećem crnogorskom sistemu visokoškolskog obrazovanja, predstavljaju stepenik ispod magistarskih/master studija.

Kada su doslovni prevodi u pitanju, na istraživačkom korpusu primjećujemo i pojavljivanje sintagmema „fiskalni kod“ ili „fiskalni/poreski broj“ što ne smatramo adekvatnim prevodom italijanskog *codice fiscale* (C. F.) koji je jedinstven za svaku osobu i koji u Italiji ima vrijednost našeg „jedinstvenog matičnog broja građanina (JMBG)“, pa ga treba prevesti tako, ili opisno kao „jedinstveni identifikacioni kod“ budući da sadrži i slova i brojeve.

Kada je u pitanju postignuti uspjeh u okviru pojedinih predmeta u školi ili na studijama, on se u crnogorskoj i italijanskoj kulturi ne izražava na jednakim brojčanim skalama. Primjera radi, ocjena 5 u italijanskom osnovnoškolskom sistemu je negativna i nalazi se na skali koja se kreće od 1 do 10. Na italijanskom univerzitetskom nivou, pak, raspon pozitivnih ocjena kreće se od 18 do 30, a za izuzetan uspjeh na maksimalnu ocjenu dodaje se: *con lode* – što se u prevodima najčešće ispravno prenosi: „sa pohvalom“, mada je na određenom broju prevoda iz našeg istraživačkog korpusa upotrijebljen i

<sup>12</sup> Italijanski sistem obaveznog obrazovanja uključuje dva ciklusa: *scuola elementare* (*primaria*) u trajanju od pet i *scuola media* (*secondaria di primo grado*) u trajanju od tri godine.

latinizam *cum laude*, što nam se, zbog transparentnosti značenja, čini manje adekvatnim rješenjem od prvog navedenog. Adekvatna prevodilačka strategija u prenošenju ocjena svakako ne podrazumijeva pronalaženje ekvivalenata u ciljnoj kulturi jer je to nemoguće ako se ima u vidu da se sami rasponi ocjena ne podudaraju. Međutim, njihovo doslovno prenošenje, na koje nailazimo u određenom broju prevoda, takođe se ne čini pravim rješenjem jer ne pruža cjelovitu informaciju. Najadekvatnijim nam se u ovim slučajevima nameće strategija dodavanja informacije o skali ocjenjivanja, ukoliko ona nije sadržana u samom tekstu diplome.

### 4.3. Specifični i kolateralni tehnicizmi

Pod specifičnim tehnicizmima ovdje podrazumijevamo termine koji pripadaju akademskom kontekstu, a u njih spadaju i ranije pomenute „semantičke redefinicije“ – riječi običnog jezika koje posebno značenje dobijaju u datom stručnom registru. Upotreba adekvatnih prevodnih ekvivalenata kada su tehnicizmi u pitanju otkriva kako jezičku, tako i vanjezičku (ne)kompetenciju prevodioca. Na našem korpusu pronalazimo neadekvatna prevodilačka rješenja poput: *il relatore* – „izvjestilac“, umjesto „mentor“; *l'indirizzo comune* nije „opšta adresa“ već „opšti smjer“; *preside (della Facoltà)* je „dekan“, a ne „predsjedavajući“ fakulteta; *laurea triennale* nije „trogodišnja diploma“, već „diploma osnovnih/trogodišnjih studija“; *riportare la votazione* ne znači „podnositi ocjene“ već „ostvariti ocjene“, *crediti formativi universitari* ili *CFU* su „ECTS krediti“ i nema potrebe prevoditi ih doslovno kao „obrazovni univerzitetski krediti“ i sl.

Na korpusu italijanskih diploma uočena je i upotreba specifičnih tehnicizama preuzetih sa engleskog govornog područja, a većina njih, kada su u pitanju zvanja stečena na univerzitetskom nivou, upotrebljava se i kada je crnogorski jezik u pitanju. Ipak, postoje razlike u učestalosti njihove upotrebe, a ponekad i u značenju koje imaju u izvornoj i ciljnoj kulturi. Primjera radi, u crnogorskom jeziku titula „master“ gotovo je izjednačena je sa titulom „magistar“, dok u italijanskom jeziku ne postoji podudarnost između zvanja *master* i *dottore magistrale*. Zvanje *Master* u italijanskom obrazovnom sistemu ima nešto drugačiju vrijednost u odnosu na ostatak Evrope.<sup>13</sup> Ima dva različita ni-

<sup>13</sup> L'Italia ha costituito una propria interpretazione del Master universitario, che non trova alcuna similarità con il sistema europeo. Il master universitario è rilasciato dalle università italiane al termine di „corsi di perfezionamento scientifico e di alta formazione permanente e ricorrente“. Il master universitario di I livello è rilasciato al termine di corsi a cui si può accedere con la laurea (o titoli legalmente equipollenti, come i diplomi ISEF, AFAM o equiparati come ad esempio i titoli accademici stranieri); quello universitario di II livello

voa (*master di I i master di II livello*<sup>14</sup>) i ne omogućava uvijek prolaz ka nivou doktorskih studija. Stoga je, u vezi s tim, neophodno voditi računa posebno u smjeru prevoda sa crnogorskog na italijanski jezik. Zvanje stečeno nakon završenih trogodišnjih studija u Italiji jeste *dottore*, premda se ponekad pojavljuje i anglicizam *bachelor*. Budući da je ovaj posljednji u redovnoj upotrebi u crnogorskom sistemu obrazovanja, treba ga koristiti kao prevodni ekvivalent u oba navedena slučaja. U italijanskom korpusu nailazimo takođe i na upotrebu anglicizma *workshop*, u korpusu prevoda najčešće „radionica“, mada nailazimo i na slučajeve neopravdanog prenošenja engleske riječi, uz mijenjanje po u broju „workshopovi“ bez primjene obavezne fonetske transkripcije.

Upotreba odgovarajućih „kolateralnih tehnicizama“, stereotipnih fraza tipičnih za birokratsko-administrativni stil u jeziku cilju umjesto prevoda „riječ za riječ“, čini da prevod bude „pitak“. Analizirajući u tom pogledu istraživački uzorak, primjećujemo da se prevodioci uglavnom pridržavaju ove strategije, iako je uočen i znatan broj doslovnih prevoda. Kao ilustraciju adekvatnih prevodilačkih riješenja, u Tabeli 3, navodimo nekoliko primjera:

|                                                           |                                          |
|-----------------------------------------------------------|------------------------------------------|
| Ai sensi dell'articolo...                                 | U skladu sa članom...                    |
| L'addetto al rilascio                                     | Ovlašćeni službenik                      |
| ...alla data odierna...                                   | ...na dan izdavanja potvrde...           |
| Dagli atti depositati presso questa segreteria/ufficio... | Na osnovu službene evidencije...         |
| Dichiarazione sostitutiva di certificazione               | Izjava                                   |
| Dichiarazione non veritiera                               | Lažna izjava                             |
| Firma per esteso del dichiarante                          | Potpis davaoca izjave                    |
| Firma autografa                                           | Svojeručni potpis                        |
| Risulta quanto segue                                      | Potvrđuje se da je...                    |
| Su/A richiesta personale dell'interessato                 | Na lični zahtjev imenovanog/imenovane... |
| Si attesta che...                                         | Potvrđuje se da...                       |
| ...si rilascia per gli usi consentiti dalla legge         | ...izdaje se u zakonom propisane svrhe.  |

è rilasciato al termine di corsi a cui si viene ammessi se in possesso di laurea magistrale o equivalenti. ([https://it.wikipedia.org/wiki/Master\\_universitario](https://it.wikipedia.org/wiki/Master_universitario)); Za detaljne informacije v. takođe: <https://miur.gov.it/web/guest/offerta-e-orientamento>.

<sup>14</sup> Najpoželjnije je prevesti doslovno „master prvog“ i „master drugog nivoa“ – uz objašnjenja u fusnoti ukoliko prevod ne uključuje dodatak uz diplomu.

|                                |                                      |
|--------------------------------|--------------------------------------|
| In virtù dei poteri di (legge) | U skladu sa (zakonskim) ovlašćenjima |
| Visti gli atti d'ufficio...    | Na osnovu uvida u dokumentaciju...   |

Tabela 3: „Kolateralni tehnicizmi“

U kategorije specifičnih i kolateralnih tehnicizama svrstavamo i skraćenice i akronime tipične za odgovarajuće registre. Na italijanskom korpusu nailazimo na skraćenice koje su karakteristične za birokratsko-administrativni i pravni stil (*Reg. n.* – br. iz evidencije, *F.to* – svojeručni potpis, *D.M.* – ministarska uredba, *L.* – zakon, *art.* – član...), kao i one (pored skraćenica za zvanja i titule o kojima smo govorili ranije u tekstu) specifične za akademski registar (*ann.* – godina studija, *CFU* – ECTS krediti, *DU* – univerzitetska diploma, *LM* – diploma magistarskih studija, *MD* – modul...) Analizom istraživačkog korpusa primjećujemo da se u većini slučajeva skraćenice prevode, iako su prevodi prilično neujednačeni, ali i da ponekad bivaju samo prenesene, što, ukoliko se skraćenica ne pojasni u zagradi ili u fusnoti, može negativno da utiče na razumijevanje ciljnog teksta.

#### 4.4. Vlasite imenice i pravopis

Prema pravopisu crnogorskog jezika (u daljem tekstu Pravopis), sve riječi stranog porijekla moraju biti fonetski transkribovane. Iz tog pravila se izuzimaju slučajevi stranih toponima i antroponima u poštanskom saobraćaju (Pravopis: 44, 45). Kada je riječ o vlastitim imenima u javnim ispravama, premda o tome nema pomena u Pravopisu, niti u dostupnim prevodilačkim priručnicima, čini se najispravnijim ostaviti ih u izvornom obliku, onom u kom su navedena u ličnim ispravama. Na istraživačkom korpusu primjećujemo takvu praksu, premda ima slučajeva fonetske transkripcije vlastitih imena, iako su znatno manje prisutni. Različit pristup, kod različitih prevodilaca, primjećujemo u prenošenju naziva univerziteta i fakulteta – od fonetske transkripcije, preko prilagođavanja (*Politecnico di Milano* – Politehnikum/Politehnika/Politehnike...), do prenošenja u izvornom obliku, što se čini najčešćom i najopravdanijom strategijom, uz eventualno pojašnjenje ili dodatnu prevodiočevu intervenciju: „*Politecnico di Milano* – Politehnički fakultet u Milanu“ i sl.

Imajući u vidu da poznavanje jednog jezika uključuje poznavanje i njegovog pravopisa, te da se kvalitet svakog pisanog teksta, bilo da je riječ o prevodu ili ne, mjeri i njegovom usklađenošću sa pravopisnim normama datog jezika, pravopisne greške na koje nailazimo u korpusu crnogorskih prevoda

čine se neprihvatljivim. Nepoklapanje italijanskog i crnogorskog pravopisa u segmentima kao što su oblici navodnika, (ne)upotreba tačke uz redne brojeve i skraćenice, upotreba velikog slova, ne bi smjele biti izvor grešaka u jeziku cilju, te i tom jezičkom nivou treba posvetiti dužnu pažnju prilikom prevođenja.

## 5. Zaključci

Ovaj rad predstavlja uvod u jedno šire istraživanje koje će imati za cilj poređenje italijanskog i crnogorskog jezika prava u funkciji sudskog prevođenja. U njemu smo izložili rezultate kvalitativne analize leksičkog nivoa reprezentativnog korpusa prevoda italijanskih diploma i uvjerenja o studijama i stečenom stepenu obrazovanja na crnogorski jezik. Neophodnost istraživanja ove vrste nametnula se iz prevashodno praktičnih razloga. Imajući, u vidu na jednoj strani izuzetnu složenost i odgovornost sudskog prevođenja, a na drugoj nepostojanje preciznih smjernica kako u formalnom smislu (potreba za opisivanjem logoa, pečata, potpisa, rukom ispisanih intervencija u tekstu ili na marginama originala i sl.), tako i u pogledu koncepta „vjernosti originalu“ i osnovnih prevodilačkih strategija vezano za ovu posebnu vrstu stručnog prevođenja, cilj nam je bio da, na osnovu postojeće literature pokušamo da postavimo odgovarajući prevodilački pristup<sup>15</sup> na osnovu koga ćemo kasnije i analizirati paralelne korpusne ne samo ove već, u budućnosti, i ostalih podvrsta pravnih tekstova. Istraživanje smo započeli, analizom prevoda diploma i uvjerenja, kao tekstova koji, i pored svoje sintaksičke jednostavnosti, sadrže leksičke, morfosintaksičke i pragmatičke karakteristike stručnih uopšte i konkretno, pravnih tekstova. Nastojali smo da skrenemo pažnju na greške koje smo uočili na korpusu prevoda na crnogorski jezik i da ustanovimo njihov uzrok, te da na osnovu rezultata ranije izvršene analize uporednog korpusa italijanskih i crnogorskih tekstova, kao i na osnovu konkretnih primjera nađenih na istraživačkom uzorku, izdvojimo određeni broj ekvivalenata na leksičkom nivou i time doprinesemo ustaljivanju prevodilačkih rješenja za ovu vrstu tekstova, a posebno u slučajevima gdje ne postoje podudaranja u izvornoj i ciljnoj kulturi.

Analiza prevoda ove vrste tekstova otvorila je i nova pitanja, kao što je pitanje vidljivosti prevodioca. Naime, osim prenošenja sadržaja izvornog teksta, jedan od osnovnih prevodilačkih ciljeva, jeste postizanje prirodnosti u jeziku cilju, tj. nastojanje da prevodilac ostane „nevidljiv“, da čitalac prevod ne doživljava kao takav. U sudskom prevođenju se pitanje (ne)vidljivosti prevodioca relativizuje: samim pečatom i potpisom na svakoj stranici prevedenog

<sup>15</sup> V. Piletić 2018.

teksta prevodilac skreće pažnju na svoje prisustvo. To mu otvara veće mogućnosti za intervencije u vidu pojašnjenja i tumačenja određenih sadržaja kako bi ih ciljnom čitaocu učinio jasnijim, ali ga, kao što smo vidjeli, ne oslobađa zahtjeva da se u prevođenju koristi jezičkim konstrukcijama i terminologijom karakterističnom za dati registar jezika cilja, kako bi prevod bio pitak i jasan.

Zbog svoje sintaksičke jednostavnosti, specifične morfosintakse, leksičkih posebnosti i specifičnog prevodilačkog pristupa, ova vrsta teksta se čini jako pogodnom za didaktičku vježbu u nastavi stručnog prevođenja, naročito imajući u vidu segmente nepoklapanja u izvornoj i ciljnoj kulturi kao ilustraciju karakterističnih prevodilačkih problema i strategija u njihovom prevazi-  
laženju.

Rezultati rada mogu koristiti u prevodilačkoj praksi, a tabele sa ponuđenim primjerima, koje svakako nijesu konačne, moguće je proširivati dodavanjem novih primjera iz prakse i literature.

### Literatura:

- Cavagnoli, Stefania ed Elena Ioratti Ferrari, *Tradurre il diritto*, CEDAM, Padova, 2009.
- Garzone, Giuliana, „Osservazioni sulla didattica della traduzione giuridica“, in: *Tradurre le microlingue scientifico-professionali. Riflessioni teoriche e proposte didattiche*, a cura di Patrizia Mazzotta e Laura Salmon, UTET, Torino, 2007, str. 194–238.
- Ivir, V., *Teorija i tehnika prevođenja*, Centar „Karlovačka gimnazija“ – Zavod za izdavanje udžbenika, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1984.
- Mortara Garavelli, Bice, *Le parole e la giustizia. Divagazioni grammaticali e retoriche su testi giuridici italiani*, Piccola Biblioteca Einaudi Saggistica letteraria e linguistica, Torino, 2001.
- Megale, Fabrizio, *Teorie della Traduzione giuridica. Tra diritto comparato e Translation Studies*, Editoriale Scientifica, Napoli, 2008.
- Pierucci, Maria Laura, „Introduzione alla lingua del diritto“, in: *Tradurre il diritto. Nozioni di diritto e di linguistica giuridica*, a cura di Stefania Cavagnoli ed Elena Ioratti Ferrari, Cedam, Padova, 2009, pp. 161–223.
- Piletić, Deja, I dottori del triennio – doktori trogodišnjih studija? Le sfide della traduzione giurata dall’italiano in montenegrino e viceversa, *Mimesis/Studi italiani*, Torino, 2018, str. 61–76
- *Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika (pravopisni rječnik)*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica, 2010.
- *Priručnik za prevođenje pravnih i drugih akata u procesu evropskih integracija*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih inte-

- gracija, Podgorica, 2012, str. 4, 5.
- Pym, Antony, *Translation and Text Transfer. An Essay on the Principles of Intercultural Communication*, International, Tarragona, 1992.
  - Scarpa, Federica, *La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica*, Hoepli, Milano, 2001.
  - Šarčević, Susan e Maurizio Gotti, eds., *Insights into Specialized Translation*, Peter Lang Berlin, 2006.
  - Wiesman, Eva, „La traduzione giuridica tra teoria e pratica“, InTRAlinea Special Issue: Specialised Translation II, Department of Interpreting and Translation of the University of Bologna, 2011, [http://www.intralinea.org/specials/article/la\\_traduzione\\_giuridica\\_tra\\_teorica\\_e\\_pratica](http://www.intralinea.org/specials/article/la_traduzione_giuridica_tra_teorica_e_pratica), sajt posjećen: 5. 2. 2017.

**Deja PILETIĆ**

#### **ANALYSIS ON THE LEXICAL LEVEL OF TRANSLATIONS OF DIPLOMAS AND CERTIFICATES FROM ITALIAN TO MONTENEGRIN**

The paper presents the results of a qualitative analysis on the lexical level of a parallel corpus consisting of the Italian diplomas and certificates and their certified translations into the Montenegrin language. The results of the analysis are applicable both in translation and translation didactics, and serve as a proof of the importance of the encyclopedic knowledge as an indispensable part of translation competence and a precondition for the proper translation, but also as a proof of the necessity of the existence of a rulebook that would define more precisely general strategies and procedures of the written legal translation in Montenegro.

Keywords: *language of law, legal text, legal translation, certified translation, false pairs, diplomas, Montenegrin, Italian*